

Burgers en bodhisattva's



1 oktober 2014, door Ad van Dun,
gepubliceerd op [Stiltij-weblog](#).

De nachten zijn meditatie-beoefening, de dagen zijn soetra-gezang.¹

Boeddha was niet bepaald een kleingeestige burger die zich druk maakte over behoud van verworvenheden als bezit, reputatie en welbevinden. En dat geldt voor alle waarachtig spirituele leraren: zij vinden hun vervulling niet in wereldse goederen of processen omdat zij een innerlijke bron hebben aangeboord die hen dagelijks voorziet in alles wat nodig is.

Er is een werelds, indrukwekkend weten en kunnen, een aantrekkelijk vermogen tot kennen en benutten van kennis; maar er is ook een grootsheid van niet-weten, van ongebooren-zijn, van niet-veroorzaakt, onvoorwaardelijk leven. Het eerste is vaardig zijn in informatie-verwerking; het tweede is thuis zijn in wijsheidswerking. En dat zijn twee wezenlijk verschillende aspecten van mens-zijn: er is functionaliteit en er is zingeving; het laatste, onze meest wezenlijke capaciteit, levert de basis voor het eerste aspect.

Alleen op basis van zingeving (inzicht in de zin van iets, voldoen aan een innerlijk ervaren bedoeling) kunnen we de functionele aspecten van het bestaan goed verzorgen; ook op individueel, dagelijks niveau. Als jou duidelijk is wat nodig is, geef je er gericht vorm aan en zul je voorkomen dat er overbodigheden, compensaties en opties doorheen gaan rommelen. Dit laatste leidt alleen maar tot wildgroei - zowel op persoonlijk alsook op maatschappelijk vlak - en dat vergt veel energie en middelen, maar levert slechts weinig rendement.

Wie de zin van zijn of haar bestaan ervaart, leeft licht, ruim en open, zonder ondermijning, zonder onnodig houvast. Een karmisch geconditioneerd bestaan daarentegen voelt zwaar en afhankelijk en lijkt op allerlei manieren veroorzaakt te worden door externe factoren, terwijl het wezen van de dharma juist een niet-veroorzaakte, innerlijk gevestigde kracht is. Ontwaken uit ik-waan is geen kortstondige opluchting of een zogenaamde zorgeloosheid: dat zou niet veel meer zijn dan een verkapte legitimatie van ik-gedoe en belangenspel.

Voor het beleven van de waarachtig luchtige dharma is werkelijk betrouwbare identiteit nodig, grondigste transformatie van alle kleinheid. Therapie, didactiek en zelfs borging van integriteit, hoe bruikbaar ze ook zijn, voldoen niet om toe te komen aan een definitief en continu leven vanuit oorspronkelijkheid. Existentiële moed en vertrouwen zijn nodig om je te openen voor de puurheid van het leven zelf en jezelf te gaan zien in de context van een in wezen ongrijpbaar totaalbestaan. De tweepoligheid van innerlijkheid (de oefenpool) en uiterlijkheid (de wereldpool) moet uiteindelijk getranscendeerd worden tot de natuurlijke, organische eenheid die dharma heet en die alle resterende karma zijn juiste plaats geeft.²

Het wegvallen van onze karmische waan kan weliswaar een hele opluchting zijn, maar in lichtheid kunnen omgaan met karma is nog niet hetzelfde als de kracht van dharma belichamen en uitdrukken. Immers, weten wat iets niét is, betekent nog niet dat je weet wat het wél is.³

“Er bestaat geen waarheid” is kenbaarheid: ons karmisch vermogen om te begrijpen dat de zintuigen geen waarheid kunnen kennen. “Waarheid bestaat” is werkelijkheidsbesef: onze dharmische intuïtie dat alle bestaan geborgd is in een zinvolle, uiterst verfijnde samenhang, eenheidswerking.

Je hierin oefenen is het overwinnen van illusoire beeldvorming, van tijdelijke onechtheid, van vasthouden aan kleinheid. Per saldo betekent dit het je ontdoen van de diverse gedaantes (identiteiten) die we aannemen, bevangen als we zijn door de subtiele demonen van dromen en bedenksels, gevangen als we zijn door het denken.

In de loop van de ik-carrière waarin we talloze rollen spelen, creëren we vele gedaantes. Een van die gedaantes is de zen-gedaante: de burger die bodhisattva speelt. Die extra lading zal losgelaten moeten worden. Een volgende gedaante die losgelaten moet worden is de spirituele gedaante: de bodhisattva die bodhisattva speelt. Want pas bij het wegvallen van alle gedaantes belanden we op de bestaansbodem van echt-zijn, van een hartelijk zelf zijn dat nergens grenzen laat ontstaan, dat zich vanzelf opent, beschikbaar stelt, weggeeft.

Voor een dergelijke levende, kleurrijke transcendentie (leegte) is juist aanvaarding nodig van alle vorm, van alle karma; we moeten alles volledig leren kennen om het los te kunnen laten. Dit kennen is geen breinwerk maar wijsheidswerk, voortkomend uit ons hartsoog⁴, ons innerlijk schouwen. Zonder deze diepte van innerlijke echtheid verwordt oefening tot het platte, populaire zen-spel van hier-en-nu-zijn, van alles-is-een en niets-doet-ertoe. Op geen enkele manier wordt ons ego door dit soort flarden opgelost, maar integendeel, het blijft zich juist op een vervormde, bedrieglijke manier verder invullen.

Spiritualiteit als voer voor het ego is Mara: onderhevig zijn aan begoocheling, aan wanen. In personen zal dit onrust versterken; in oefengemeenschappen zal het zich manifesteren als monastieke verstarung, als cultivering van precisie, rust, gezag. En uiteraard zijn er de bekende risico's van institutionalisering, van houvast aan functies, van investeren in bijkomstigheden en dus van essentie-verlies. Maar de bodhisattva die zich schoolt in alles loslaten en daarmee ook in aanvaarding van alle zintuiglijke functionaliteit, schoolt zich zodoende tegelijkertijd in het toelaten van mededogen, ontvankelijkheid, verwondering.

Niets speciaals allemaal, het is de oude weg van eenvoud die alle spirituele traditie typeert. Maar de levende voorbeelden ervan zijn vaak nogal overdonderend in hun expressie, niet bang als ze zijn om grenzen te doorbreken, moeite te trotseren, te staan voor wat ze zijn. Daarom raken we soms ontmoedigd bij de kennismaking met mensen als Bodhidharma, Milarepa, Hakuin - en in de mystieke traditie met woestijnvaders als Antonius. Hun aanpak lijkt dan zo veeleisend of onmenselijk, dat je jezelf daarmee vergeleken niet meteen een “spirituele held” voelt, zoals de term bodhisattva ook wel vertaald wordt.

Maar we mogen ons heldendom niet wegprojecteren. De kwaliteit van leven waar deze term naar verwijst hoeft slechts goed begrepen te worden en bewust te worden ingenomen door onszelf, via dagelijkse oefening. Heldendom is normaal, het is onze ware aard. Er is niks spectaculairs aan menselijke goedheid of gemoedsrust. Een echte held vindt zichzelf helemaal geen held, wil helemaal geen held zijn en vindt zijn of haar opstelling niet meer dan vanzelfsprekend. De essentie van deze levenshouding is onvoorwaardelijkheid, pure waarachtigheid in je hart - en dat is simpelweg een afwezig zijn van leugen en omweg.

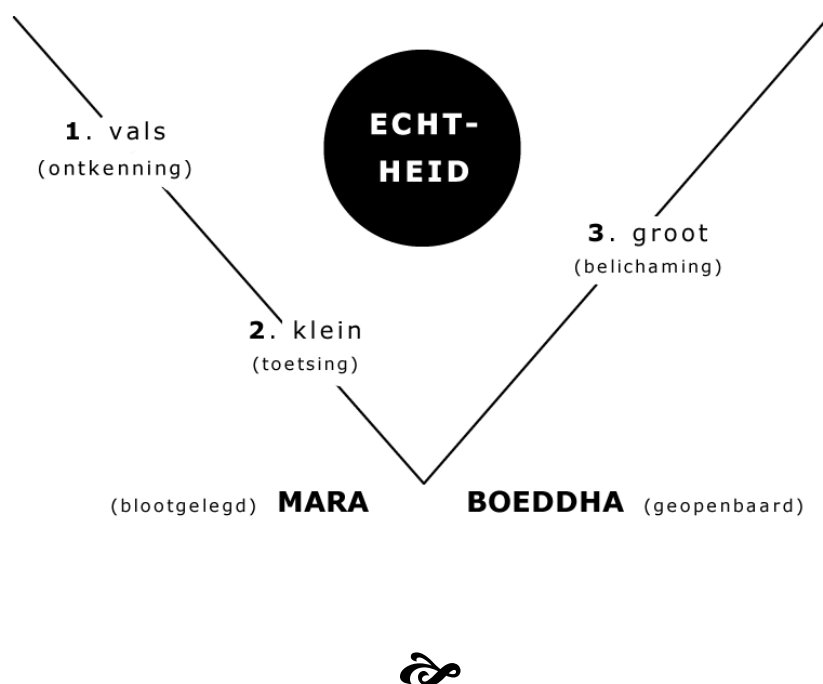
Het uiteindelijke niets-nodig-hebben waar werkelijke vervulling door gekenmerkt wordt, de vredige volheid van bestaan, moet getoetst kunnen worden en gelouterd worden tot een blijvende levenshouding. Om die kwaliteit zelf te realiseren kunnen de volgende drie gradaties van echtheid (jezelf zijn) bruikbaar zijn. Je kunt ze beschouwen als varianten van de eenvoudiger gradaties "verward denken, helder denken, vrij (of: niet meer) denken".

1. Valse echtheid:	2. Kleine echtheid:	3. Grote echtheid:
doen alsof, invullen, drukte, onverschilligheid: blindheid, verwarring, schijn (waan).	emotie, moeite, verdediging, twijfel: verlangen (wens) en agressie (woede).	hartsbewustzijn, neutrale, verfijnde, open kwaliteit: mededogen, wijsheid en kracht.

Valse echtheid is leven in ontkenning, in illusie: niets te maken (willen) hebben met conditionering, zwakte, egoïsme, dood; niet kunnen geloven dat je je zózeer vergist hebt en dat de oplossing zó dichtbij is.

Kleine echtheid is het je oefenen in het actief weigeren van (zelf)bedrog en wennen aan waarheidswerking, aan universele wetmatigheid; het maakt je bewust van je huidige tweepoligheid - burger en bodhisattva - en doet je verlangen naar een kloppend bestaan.

Als beoefenaar willen we deze gradaties, als facetten van de weg, goed leren kennen. Dat geldt zeker voor leraren die hun belangeloze (karma) en vervulde (dharma) intentie volgen. Zie, hoe er in ieder van ons valse, kleine en grote leraren werkzaam zijn. Het is de taak van de leerling die we zijn om in alles een juiste leraar te worden, een betrouwbare bodhisattva die, na eerst zijn of haar eigen burgerschap te hebben verholpen, elke burger kan helpen. Dit is de realisatie van grote echtheid.



¹ Een uitspraak van de zeventiende-eeuwse zenmeester Hakuin (Waddell, Norman: Wild Ivy; the spiritual autobiography of Zen Master Hakuin. Boston 2010, p. 54)

² Het verschil tussen karma (conditionering) en dharma (potentieel) komt ook terug in de relatie tussen nirvana (opgelost karma) en boeddhaschap (belichaamde dharma). Nirvana geldt als de vervulling van de Hinayana- [of beter wellicht, Theravada-] beoefenaar, belichaamd in de arhat; boeddhaschap geldt als de voltooiing van de Mahayana-beoefenaar, belichaamd in de bodhisattva.

Maar ook de Hinayana-traditie kent bodhisattva's: beoefenaars die in hun huidige fysieke bestaan op weg zijn naar nirvana en daarmee een boeddha worden; Mahayana-bodhisattva's opereren transcenderend, namelijk als beoefenaars die vanuit hun intrinsieke boeddhanatuur zich moment na moment, functie na functie, leven na leven, manifesteren als behulpzame wezens en die in het overwinnen van alle moeite blijf geven van boeddhaschap.

Een soortgelijk relatief onderscheid wordt ook gehanteerd ten aanzien van het begrip "verlichting".

In de Rinzai-zenschool geldt verlichting als een een- of meermalig hoogste doel, als een bevrijdende ervaring; in de Soto-school wordt verlichting niet zozeer gezien als een specifieke, plotse beleving, maar als een permanent werkzame, onvoorwaardelijke kwaliteit.

Hier speelt een achterliggende vraag die beoefenaars vanaf het begin al heeft beziggehouden: wordt bevrijding gerealiseerd via een geleidelijk, gefaseerd proces of is het eerder een directe, plotselinge beleving? En wat is mijn bijdrage in dit oefenen: moet ik hard mijn best doen of moet ik juist loslaten, me overgeven?

Boeddha's exemplarische weg naar bevrijding kan wellicht het eenvoudigst begrepen worden als een terugtocht naar huis, terugkerend uit zintuiglijke vervreemding en thuiskomend in innerlijke volheid. Dit innerlijke thuis (onze ware aard, boeddhaschap) was van meet af aan nooit afwezig, hij bleek het in feite slechts verkeerd gezocht te hebben, nl. in uiterlijke condities. Het existentieel toelaten en toepassen van dit inzicht noemt men verlichting. Dat Boeddha's ontwaken links en rechts mythische proporties krijgt, waardoor verlichting haast iets onhaalbaars lijkt, zegt vooral iets over de brede didactische nood omtrent dit soort universele, inspirerende thema's.

³ Mensen doorzien karma relatief makkelijk, maar gezag geven aan dharma valt het veel moeilijker. Dogen Zenji verwoordt dat heel mooi in zijn Shobogenzo (hoofdstuk Bendowa):

'Zij die wereldse condities ervaren als hindernis voor waarheid denken enkel dat er geen waarheid bestaat in wereldse condities; zij begrijpen niet dat er geen wereldse condities zijn in waarheid.'

'Those who regard worldly affairs as a hindrance to buddha dharma think only that there is no buddha dharma in the secular world; they do not understand that there is no secular world in buddha dharma.'

(Dogen, ed. K. Tanahashi: Treasury of the true dharma eye; zen master Dogen's Shobo Genzo. Vol. 1. Boston 2010, p. 17)

Deze transcendentie ('no secular world') blijkt ook tijdens Dogen's verblijf bij zijn leraar Ju-ching (ook: Ru-jing), waar het oefenen zijn lichaam opent en transcendeert:

On the second day of the seventh month in the first year of Paoch'ing (1227 [actually Dogen went to China in 1223]), Zen master Eihei Dogen set out with his teacher Myozen roshi in a trading vessel bound for distant Sung China. At the monastery on Mount T'ien-t'ung he requested and was granted an interview with zen master Ju-ching.

He made three bows to the master and said, 'Although I am but an insignificant young monk from a far-off country, I rejoice that karma from my past lives has enabled me to be admitted into your Dharma assembly. Please, master, in your great pity and compassion, teach me the true essentials of the Way.'

Ju-ching lit a stick of incense, placed his palms together in gassho, and said, 'Ever since our Zen school began the direct, undeviating transmission of the authentic Dharma from master to disciple, it has always had as its fundamental principle never leaving the training hall, and has had zazen alone (shikan taza) as the authentic way of practice. Today Zen students in temples throughout the land may sit many hours in meditation without lying down to sleep, but because they do not encounter an enlightened master, they never learn the way of entering true dhyana. Because of that, the zazen they practice differs not in the least from that espoused by the heretical teachers. Even if they continued performing such practice until the end of time, they would never be able to enter the great dhyana of the Buddhas.'

Dogen performed three bows, and said, 'In your great pity and compassion, please teach me the correct way to enter dhyana.'

Ju-ching lit incense, performed gassho, and said, 'Brother Gen [Dogen], when doing zazen, you should place your mind above the palm of your left hand.'

Dogen performed three bows and withdrew. Some days later he entered Ju-ching's chambers, made three

bows, and said, 'I placed my mind above the palm of my left hand as you instructed. Now, both my hands have totally disappeared. There is nowhere to place my mind.'

Ju-ching lit incense, performed gassho, and said, 'Dogen, you should make your mind fill your entire body. Make it reach each of your three hundred and sixty bones and joints, each of the eighty-four thousand pores of your skin, so that not a single place is left empty.'

A few days later Dogen entered Ju-ching's chambers, made three bows, and said, 'I did as you instructed, placing my mind throughout my body. Now both my mind and body have fallen away. It is like a brilliant sun illuminating the vast heavens, although its round shape cannot be seen.'

This time Ju-ching lit incense, performed gassho, and said with a smile, 'Brother Gen, for kalpas on end you have been revolving in the cycle of birth and death. Today you have entered the great and true dhyana where defilements do not arise. Preserve and protect this. Never let go of it.'

Dogen performed three bows, three additional bows, then withdrew with tears in his eyes.

This is one of the secret teachings of Soto Zen. I learned about it long ago from an old priest when I was staying at the Inryo-ji in Izumi province. I have obtained many good results from practicing it, but I have not readily taught it to others. I thought I would wait until I found monks whose minds were deeply committed to the Way.

(Informeel onderrichting van Hakuin tijdens een bar koude wintertraining.

Bron: Waddell, N.: Poison blossoms from a thicket of thorn; Hakuin zenji. Berkeley 2014, p. 42-43)

⁴ "De schatkamer van het ware dharma-oog" (Shobogenzo, in het Japans) is een oude aanduiding voor ons innerlijk vermogen tot wijs gewaarzijn, helder bewustzijn dus.